

KİTABXANALAR MÜASİR TEXNOLOJİ SİSTEM KİMİ

KAZİMİ P.F.

*Bakı Dövlət Universiteti,
Kitabxanaşünaslıq kafedrasının müəllimi,
tarix elmləri üzrə fəlsəfə doktoru
pkazimi@mail.ru*

Kitabxana-informasiya fəaliyyəti texnoloji sistem olaraq məlumatın toplanması, emalı, mühafizəsi və xidmətə verilməsi məqsədilə həyata keçirilən əməliyyat və proseslərin məntiqi ardıcılığını nəzərdə tutan ənənəvi və müasir vasitələrlə həyata keçirilən fəaliyyətin alqoritmik məcmusudur. Kitabxana-informasiya fəaliyyətində texnologiyaların tətbiqi proses və əməliyyatların sürətli, keyfiyyətli və daha məzmunlu həyata keçirilməsi məqsədilə kitabxanaçı əməyinin yüngülləşdirilməsinə, istehlakçı vaxtına qənaət edilməsinə, məlumatın operativ, əhatəli və daha dərin emal edilməsinə yönəldilmiş fəaliyyət sahəsidir.

Açar sözlər: Kitabxana texnologiyaları, texnoloji sistem, əməliyyatların alqoritm.

Kitabxana–informasiya texnologiyalarında təyinedici amil istehlakçıdır. İstehlakçının real sorğusu və ya ola biləcəyi proqnozlaşdırılan sorğu kitabxana fəaliyyətində bir çox texnoloji vasitələrin tətbiqinə istiqamətlənmişdi.

Kitabxana informasiya texnologiyaları müasir kitabxana təcrübəsində üç istiqamətdə qarşıya çıxır.

- Sosial texnologiyalar.
- Ənənəvi kitabxana texnologiyaları.
- Müasir rəqəmsal və kommunikativ texnologiyalar.

Sosial texnologiyalar kitabxanaların sosial funksiyasından irəli gəlir. Kitabxanalar bütün dövrlərdə informasiya xidməti fəaliyyətini təşkil edən formal müəssisə olmamış, cəmiyyətin maariflənməsi, ictimai mütaliənin təşkilatçısı və təbliğatçısı olmuşdur. Kitab təqdimatı, təbliği, görüşlərin, oxucu konfransları, sərgilərin və kitabxana fəaliyyətinin bir çox istiqamətlərində həm sosial, həm də psixoloji, vasitələrdən istifadə olunmuşdur ki, bunun da tətbiqinin xüsusi texnologiyaların öyrənilməsi əhəmiyyətlidir.

Ənənəvi texnologiyalar kitabxana fəaliyyətinin ilkin formalaşdığı dövrlərdən tətbiq olunmağa başlamışdır. Kitabxana-informasiya fəaliyyətinin funksiyaları genişləndikcə onun forma və məzmunu dərinləşir. Müasir rəqəmsal texniki imkanlar bir çox ənənəvi kitabxana texnologiyalarına tətbiq

olunmaqla kitabxanaçı əməyini yüngülləşdirmiş və xidmət işini operativ və daha məzmunlu etmişdir. Lakin hələ bir sıra ənənəvi proseslər ənənəvi texnologiyalara əsaslanaraq həyata keçirilir. Məsələn, hazırlanan çox sayda kitabxana kartoçkası əlifba sırası ilə çeşidlənir və ya çox sayda biblioqrafik arayışlar elm sahələrinə müvafiq indeksləşdirilir.

Müasir kitabxanalar – informasiya texnologiyalarından başqa öz fəaliyyətində tədris, məsləhət xidmətlərinin təqdim edilməsi, eləcə də əhaliyə sosial xidmətlərin göstərilməsinə istiqamətlənən sosial texnologiyaların geniş spektrini istifadə edir. Sosial texnologiyaların öyrənilməsi və tətbiqi zamanı da müasir rəqəmsal texnologiyaların imkanlarından istifadə olunur. Lakin bu zaman texnoloji proses və əməliyyatların alqoritmləri sosioloji və psixoloji tədqiqatların metodologiyasına əsaslanır.

Müasir rəqəmsal və kommunikativ texnologiyalar bir sıra ənənəvi texnologiyaları əvəz edərək onun daha sürətli və keyfiyyətli xidmətə çevrilməsini təmin etmiş, eləcə də bir sıra yeni məhsul və xidmətlərin həyata keçirilməsinə imkan yaratmışdır: Məhz rəqəmsal və kommunikativ texnologiyaların tətbiqi yeni eranı xarakterizə etdi.

Rəqəmsal texnologiyalar kitabxana-informasiya fəaliyyətinin, demək olar ki, bütün proses və əməliyyatlarına tətbiq edilir, kommunikativ texnologiyalar kitabxanaların inteqrasiyasını, məlumat axtarışlarını, məlumatın ötürülməsi sürətini səciyələndirir.

Özündə istehsal, təhlil və xidmət funksiyalarını birləşdirən kitabxananın texnoloji sistem kimi müəyyənləşdirilməsi sahəvi ədəbiyyatda çox sayda nüfuzlu mütəxəssislər tərəfindən müzakirə obyektinə olmuşdur.

Rusiya alimi Pilko öz tədqiqatında Stalyarovun və Dvorkinin elmi-nəzəri konsepsiyalarına əsaslanaraq kitabxana-informasiya fəaliyyətinin maraqlı konsepsiyasını irəli sürmüşdür.

Biz öz tədqiqatımızda dünya təcrübəsini öyrənməklə yanaşı “Azərbaycan kitabxanaşünaslığının banisi”, prof. A.A.Xələfovun kitabxanaşünaslıq nəzəri konsepsiyasına əsaslanaraq mülahizələrimizi irəli sürəcəyik.

İnformasiya məhsulları və xidmətlərinin istehsalı və onun istifadəçilərə təqdim edilməsi-texnoloji sistem kimi kitabxananın əsas funksiyasıdır.

İstehsalın effektivliyinin qiymətləndirilməsi, təqdim olunan məhsulların və xidmətlərin keyfiyyəti, göstəricilərin elmi əsaslandırılmış sistemini tələb edir.

Kitabxananın istehsal strukturunun təşkili – texnoloji sistemlərin fəaliyyəti və informasiyanın təşkilatı prinsiplərinin kitabxana istehsalı prosesində təcrübə baxımından reallaşdırılmasının mahiyyətidir.

Müasir kitabxana-informasiya texnologiyalarına ciddi təsir göstərən amillər kimi aşağıdakıları göstərmək olar.

- Qlobal şəbəkələrin təsiri
- İnformasiya məkanının təsiri

- Dünyada yeniləşən təhsil paradıqması

İnformasiya ehtiyacı, təhsil prosesində iştirak, asudə vaxtın sərfində istehlakçılara fərdi yanaşmanın dərinləşməsi

Kitabxananın texnoloji modeli kitabxanaşünaslıq üçün elmi alətlər rolunu oynayır, aktual nəzəri və tətbiqi məsələlərin həllinə kömək edir.

Məsələn, kitabxana fəaliyyətinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi məqsədilə müxtəlif yanaşmaların axtarışı zamanı texnoloji sistemlərin çoxmeyarlı fəaliyyəti və bütün texnoloji altsistemlərin eyni zamanda işləyib hazırlanmasının elmi prinsipləri tələb oluna bilər. Bu zaman planlaşdırılan nəticənin əldə edilməsi üçün, xərclərin minimuma endirilməsi, konkret xərclər zamanı nəticələrin maksimuma çatdırılması, texnoloji sistemin tamlığının saxlanması və səviyyəsinin yüksəldilməsindən asılı olacaq.

Bir çox hallarda texnoloji dövriliyin pozulması, sistemlilik prinsipinin nəzərə alınmaması, başlıca texnologiyaların əsas və əlavə texnologiyalara bölünməsinin konkret inkişaf proqramının olmamasından irəli gəlir. Görkəmli rus alimi Şrayberq də kitabxana-informasiya fəaliyyətinə sistemlilik mövqeyindən yanaşmağı təklif edir. Texnoloji yanaşmanın universallığı onu kitabxananı təhsilə mədəni-maarif, asudə vaxtın məzmunlu keçirilməsi sahəsində və digər fəaliyyət növlərinin sırasına qoymağa, onların məzmununda ümumi və spesifik olanı üzə çıxarmağa və kitabxana heyətinin peşəkarlığının artırılmasının aktual istiqamətlərini təyin etməyə imkan verir.

Kitabxanalar müxtəlif məqsəd və vəzifələrini həyata keçirmək məqsədilə vaxtaşırı təlimatlar, metodiki vasitələr, metodiki tövsiyələr hazırlayırlar ki, bunlar da ənənəvi kitabxana fəaliyyətinin texnoloji proses və əməliyyatlarının həm mahiyyətini, həm alqoritmini, həm də müvafiq texniki təchizat məsələlərini özündə ifadə edirdi.

Kitabxana texnologiyasının əsas komponenti kitabxana prosesləri hesab edilir. Müasir kitabxananın çoxplanlı fəaliyyətinə aşağıdakılar aid edilir.

İstehsal prosesi – Kitabxana fondunun formalaşması, informasiya xidmətinin təşkilində özünü göstərir.

Təminat prosesi – təsərrüfat, təchizat, infrastrukturun fəaliyyəti, təmir, profilaktik xidmət, iş şəraiti, avadanlığın işlək vəziyyətinin təmin olunması.

Elmi-tədqiqat prosesi – statistik təhlil, bibliografik monitorinq, sosioloji və marketinq tədqiqatları, peşəkar ekspertiza, kitabxana fəaliyyətinin monitorinq və proqnozlaşdırma, innovativ və proqressiv layihələrin hazırlanması və s. fəaliyyətdən ibarətdir.

İdarəetmə prosesləri – strateji və operativ planlaşdırma, maliyyələşdirmə, menecment, texnologiyaların menecmenti, keyfiyyətin menecmenti, innovasiya layihələrin öyrənilməsi, tətbiqi və idarə olunması və s. ibarətdir.

Kitabxana fəaliyyətinin təhlilinə ardıcıl şəkildə texnoloji yanaşma metodologiyasını tətbiq edərək kitabxanaların texnoloji proseslərinin struktur-

laşdırılması üçün E.Q. Astapoviç aşağıdakı əsas bölgünü təklif edir.

- -kompleks texnoloji proses
- -avtonom texnoloji proses
- -mərhələ texnoloji proses

Texnoloji əməliyyatların detallaşdırılması üçün müəlif tərəfindən əlavə struktur vahidləri müəyyənləşdirilmişdir.

- -texnoloji mövqe
- -texnoloji keçid
- -texnoloji üsul

İstehsal prosesi anlayışı – kitabxana təcrübəsində spesifik xüsusiyyətlərə malik olub kitabxanaşünaslıq elmi tərəfindən şərh olunur. Kitabxana-informasiya fəaliyyəti strukturunda kitabxana fondları və resurslarının formalaşması, konkret məhsulun və xidmətlərin istehsalı prosesləri istehsal statusuna malikdir.

İstehsal prosesi mövcud kitabxanada informasiya xidməti, asudə vaxtın, tədrisə dəstək və digər xidmətlərin istehsalını təmin edən əmək alətləri və vasitələrin, işçi heyətinin məqsədli fəaliyyətinin nəticələri məcmusudur.

Hər bir istehsal prosesi real məhsulun və xidmətin (katoloq, verilənlər bazası, reklam məlumatı, arayış, keçirilən təqdimatlar, nəşr edilmiş metodiki göstəricilər, təqdim olunan sənəd-informasiya resurslarının sürətləri və s.) hazırlanması ilə bitməlidir.

İstehsal prosesinin strukturuna istehsal fəaliyyəti ilə yanaşı hazırlıq və yekun (tapşırıq alınması, iş yerinin təşkili, nəticələrin təhlili, uçot və s) təminat (təchizat) da daxildir.

M.Y.Dvorkina, Pilko və Astapoviçin istehsal prosesi ilə əlaqədar mövqeyi son dərəcə yaxındır, onlar iddia edirlər ki, kitabxanalarda göstərilən xidmətlər (kitabxana, bibliografik, tədrisə yardım məqsədi və s.) istehsal etdikləri informasiya məhsulları (bibliografik, tammətənlı mənbələr, analitik, reklam və s.) istehsal proseslərində həyata keçirilir.

Belə bir yanaşma kitabxana-informasiya fəaliyyətinin yaxın perspektivini düzgün qiymətləndirmək olar. Kitabxanalar yaxın zamanlarda mövcud fondun xidmətə verilməsindən daha artıq oxuculara digər resuslara əlçatırılıq təmin etməklə xidmət işini təşkil edəcək. Məlumat əlçatırılıq təmin olunması, kitabxanaların istehsal prosesi deyil, vasitəçilik fəaliyyəti kimi qiymətləndirilməlidir.

İstənilən istehsal sistemi özünün strukturu ilə xarakterizə olunur. Bu struktur dövlət standartlı kitabxananın nizamnaməsi, şəbələr haqqında əsasnamələr, normativ-texniki sənədlərlə tənzimlənir.

Belə ki, istehsal strukturu dedikdə tam bir sistem başa düşülür ki, onun da elementləri informasiya məhsulları və xidmətlərinin istehsalı prosesində resursların effekti istifadə, əməyin funksiya və vasitələrin bölüşdürülməsi əsasında yaranan texnoloji münasibətlərlə bağlıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A. *Məqalələr toplusu (1990-2011-ci illər)*. Bakı: Bakı Universiteti Nəşriyyatı, 2011, 464s.
2. Xələfov A.A., Qurbanova A. *Kitabxanaların kompüterləşməsinin əsasları: Dərslik*.- Bakı, BDU, 2006.- 205 s.
3. Xələfov, A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik (3 hissədə)*.-H.3.-B., 2003.-314 s.
4. Qurbanov A.İ. *İnformatika*. Bakı, 2011, 320 s.
5. Kazimi P.F. *İnformasiya mühəndisliyi*. Bakı, BDU 2011, 260 s.
6. Gündüz, O. *İnternet /Osman Gündüz*.-B.: Multimedia mərkəzi, 2004.-199 s.

**БИБЛИОТЕКИ КАК СОВРЕМЕННАЯ
ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА**

КАЗИМИ П.Ф.

РЕЗЮМЕ

Статья изучает теоретические вопросы библиотечно-информационной технологии как технологическую систему. Выделяет социальные, традиционно библиотечные и современные технологические процессы в библиотечно-информационной деятельности. Разъясняет технологические термины и понятия в современном библиотечно-информационном практике.

Ключевые слова: Библиотечные технологии, технологический системы, операционные алгоритмы.

LIBRARIES AS THE MODERN TECHNOLOGY SYSTEM

KAZIMI P.F.

SUMMARY

Library and information activities as a technological system in order to data collection, processing, preservation and transfer of service prescribing of carried out logical sequence , algorithmic activity of action of a combination of traditional and modern means.

The application of information technologies in the activities of the library directed to the field of activity of implementation of process and operations speed, quality and more content in order to alleviating of labor librarian, saving of consumer time, processing of information the operative, comprehensive and deeper.

Keywords: Technology of library, technological system, algorithm of operations